

της ὁ Κολοσηνός, τῆς μιᾶς τῶν ἄντιων ἀρχῆς θεολογικῶς ἀντιλαμβάνομενος, διδίδασκει, ὅτι ὁ Θεὸς (καὶ δὴ καὶ ὁ τοῦτο σμπέττον κόσμος) εἶναι εἷς καὶ ἀγέννητος, αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ σφοδρὸν κηρύττει πόλεμον κατὰ τῆς συγχρόνου πίστεως, ἥτις τὸ θεῖον ὡς ἀνθρωπώμορφον καὶ ἀνθρωποπαθὲς ἐξελαμβάνει. Ἀνάλογον ἀξίαν πρὸς τὴν μεταρυστικὴν ταύτην θεωρίαν ἔχει καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου ἀπαίτησις, ὅπως οἱ πολῖται τὴν ὀσίμην καὶ σωματικὴν δεξιότητα περὶ ἐλάττονος ποιῶνται τῆς σοφίας, ἢ πολλῶν τιμωτέρω τῇ πολιτείᾳ ὑπάρχει.¹⁾

Ἄλλὰ πλείω καὶ ἀξιολογώτερα ἠθικὰ διδάγματα εὑρίσκομεν παρὰ τῇ βαθυνουσιᾷ τῆς Ἐφεσίου φιλοσόφου Ἡρακλείτου, ὅς περὶ τὴν τῆς ἀληθοῦς τῶν ὄντων φύσεως θεωρίαν ἐνδελεχῶς ἀσχοληθεὶς καὶ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων κατ' ἐαυτὸν συντόμως ἐρευνήσας προήχθη εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι δεινὴν πλανῶνται πλάνην πιστεύοντες, ὅτι τὰ ὄντα διατελοῦσι σταθερὰ καὶ μόνιμα. (Οὐδέν, λέγει, εἶναι ἀμετάβλητον καὶ πάγιον, ἀλλὰ τοῦναντίον πάντα ὑπόκεινται εἰς διηνεκῆ μεταβολὴν καὶ ἀδιάρκειτον ἀλλοίωσιν²⁾). Ἡ ἡμέρα, ὡς καὶ ἡ νύξ, νῦν μὲν εἶναι

¹⁾ Ἀποσπ. 19 Μυλ.

²⁾ Ἀποσπ. 21. «Πάντα ῥεῖ ποταμῶ οὐκ ἔστι δὲς ἐπιβῆς εἶναι τῶ αὐτῶ». πβλ. Πλατ. Κρατ. 401 D, 402 A.

μακροτέρα, νῦν δὲ βραχυτέρα· ὁ καύσων καὶ ἡ ὑγρασία μεταλλάττουσι, τὸ ἀόρατον γίνεται ὄρατὸν καὶ τὸ ὄρατὸν ἀόρατον, τοῦτο καταλαμβάνει τὴν θέσιν ἐκείνου καὶ ἐκεῖνο τὴν θέσιν τούτου, ἐνὶ λόγῳ πανταχοῦ ὑπάρχει γένεσις καὶ κίνησις, μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις. Πάντα δὲ τὰ ὄντα προῆλθον ἐκ μιᾶς θείας οὐσίας, τοῦ ἀείζωου πυρός¹⁾. Ἡ οὐσία αὕτη, ζῶσα καὶ κινουμένη ἐν τῇ φύσει, γεννᾷ ἐξ ἑαυτῆς πάντα τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα, ἅτινα πάλιν εἰς αὐτὴν θὰ ἐπανέλθωσιν²⁾. Τὸ ἀείζωον πῦρ εἶναι ἡ πάνσοφος διάνοια καὶ ὁ θεῖος νόμος, ὑφ' οὗ πάντες οἱ ἄνθρωποι τρέφονται. Ὡσπερ δὲ πάντα, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ τοῦ πυρός, ἀλλὰ τὰ δύο αὐτοῦ μέρη, σῶμα καὶ ψυχὴ, ὑπάρχουσιν ἀλλήλων διάφορα. Ἐμψυχος ἄρα ὢν ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν λόγον κεκτημένος κατέχει τὴν ὑψίστην τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐμψύχων ὄντων βαθμίδα. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὐτοῦ περιβάλλεται ὑπὸ γηίνου σώματος, ὅπερ εἶναι ὄργανον τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἅμα καὶ περίβλημα καὶ φραγμὸς αὐτῆς. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ ψυχὴ τυγχάνει περιορισμένη ἐν στενῷ κύκλῳ ὄντων πεπερασμένων καὶ ἐν σφαίρᾳ ὑλικῆς αἰσθήσεως καὶ

¹⁾ Ἀριστοτ. Μετ. 1, β. 984 α 7. αὐτ. β, 4. 1001 α 15. Κλημ. Στρωμ. δ, 599 Β.

²⁾ Στοβ. Ἐκλ. 1, 282. « Ἐκ πυρός πάντα καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾷ ».

παρατηρήσεως. Τούτου δ' οὕτως ἔχοντος δὲν δύναται
 νὰ γινώσκῃ ἢ ψυχὴ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἑαυτὴν ἀλλὰ
 μόνον ἀπλουστάτας τινὰς ἐντυπώσεις κατέχει, ὡς ἀπὸ
 τῶν πλησίον ὑπαρχόντων καὶ ἑκαστον ὄντων πορί-
 ζεται διὸ καὶ ὑπόκειται τῇ προσβολῇ ποικίλων ἐπι-
 τηρίων, παλλῶν κλίσεων καὶ κυρτῶν λαβῶν. Ἄλλως
 δ' ὅμως ἔχουσι τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς διότι πᾶσι αὐτοῖς
 οὐδὲν ὑπάρχει τῆς ἀπολύτου τῆς ψυχῆς ἐλευθερίας
 κώλυμα. Πρὸς τοὺς θεοὺς παραβιαλλόμενος τῶν ἀν-
 θρώπων ὁ σοφώτατος ἢ ἀφανῆ πείθηκος, ὁ εὐει-
 δέστατος ἢ εὐρεθῆ δυσειδέστατος καὶ ὁ συνετώτα-
 τος ἀσυνετώτατος ¹⁾). Ἄλλὰ πᾶσι τὰς πολλὰς ἀτε-
 λείας καὶ ἀδυναμίας ἔχει ὁ ἄνθρωπος μεγάλην πρὸς
 τὸν βίον καὶ τὴν δρασιν ἀγάπην, σφοδρὰν δ' ἐπι-
 θυμίαν παντός, ὃ αὐτῷ ἀγαθὸν καὶ καλὸν φαίνεται.
 Ἐκαστος τῶν ἀνθρώπων ὑπολαμβάνει, ὅτι ἔχει ἰδίαν
 φρόνησιν καὶ ἰδιαιτέραν τῆς ψυχῆς διάθεσιν καὶ τῆς
 βουλήσεως κατεύθυνσιν, ἐξαγορεύων ἐνίοτε ὅτι ἂν
 ποθῆ δι' αὐτῆς τῆς ζωῆς ²⁾). Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ
 οἴησις καὶ μαορία, ἡ ἀκράτεια καὶ ὑπερηφανία, ἡ
 διάστασις καὶ ἔρις, ἡ διαστροφὴ καὶ μεμφιμοιρία.
 Ἄλλ' ὁ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ δόξῃ καὶ τῷ ἰδίῳ πόθῳ ἀκω-
 λουθῶν ἄγεται εἰς μεγάλην ἀτοπίαν καὶ ἐκτρέπεται
 τῆς ἀληθείας. Λιότι ἡ ἀλήθεια δὲν εὑρίσκεται ἐν τούτῳ,

¹⁾ Πλατ. Ἰππ. μετ. 289 Α. κέξ.

²⁾ Ἀπ. 69.

ὅπερ ὁ δεῖνα ἢ δεῖνα φρονεῖ, ἀλλ' ἐν τούτῳ, ὅπερ ὑπάρχει ὡς ἀληθῶς ἠμπεδωμένον ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν ὄντων καὶ δύναται ὡς ἀληθές ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ νοῦ νὰ ἀναγνωρισθῇ. Διὸ ἕκαστος ὀφείλει νὰ μὴ παρορᾷ τῶν ἄλλων τὴν διάνοιαν ἀλλὰ τὴν ἰδίαν διανόησιν νὰ προσμετρῇ πρὸς τὸν καθολικὸν νοῦν καὶ τὸν κοινὸν νόμον, πρὶν εἶπη τι ἢ πράξῃ¹⁾. Μόνος ὁ κόσμος πορίζει τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου καὶ καθίστησιν αὐτοῖς δυνατὴν τὴν εἰρηνικὴν μετ' ἄλλων ὁμιλίαν καὶ ἀναστροφὴν. Ὁ παρ' ἀνθρώποις νόμος, ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀπορρέων, ποιεῖ ἀσφαλῆ τοῖς ἀνθρώποις τὸν βίον διὸ ὑπὲρ τούτου ὡς ὑπὲρ τείχους ὀφείλει ὁ λαὸς νὰ ἀγωνίζεται²⁾. Σφόδρα δὲ ψέγει ὁ φιλόσοφος τὴν ἀργίαν καὶ ῥαστώνην, τὴν ἀμέλειαν καὶ ὀκνηρίαν, προσέτι δὲ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐπιχειρήσεων καὶ ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐπάγουσιν ἔστιν ὅτε κίνδυνον τῆς ζωῆς. Οἱ μὲν πολλοί, λέγει, ἐπιθυμοῦσι νὰ ζῶσι καὶ ἀπολαύωσιν ὥσπερ κτήνη³⁾, οἱ δὲ ἀγαθοὶ ἀπέχοντες τοῦ θιγεύειν στιγμιαίας ἀπολαύσεις καὶ προσκαίρους ἡδο-

¹⁾ Διογ. 9, 2 «ὑβρίν χρη σβεννύειν μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν». Στοβ. Ἄνθ. 3, 84.

²⁾ Ἄπ. 20 «μάχεσθαι χρη τὸν δῆμον ὑπὲρ νόμου ὅπως ὑπὲρ τείχεος».

³⁾ Οἱ πολλοὶ κεκόρηγται ὅπως περ κτήνεα.

νὰς ζητοῦσι κλέος ἀέριον¹⁾). (Οἱ ἀγαθοὶ ἤριστα τιμῶντες τὸν κατ' αἴσθησιν ταπεινότερον βίον ἀσμένως ὑφίστανται ἐν πολέμῳ τὸν θάνατον, ἀνθ' οὗ τυγχάνουσι τοῦ ἀριστεροῦ κλήρου καὶ ὑπὸ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων τιμῶνται. Ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὸν φιλόσοφον ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τούτου νὰ ἐνθυμῆται, ὅτι ἡδονὴ καὶ λύπη εἰσὶ τῷ βίῳ ἀπ' ἀλλήλων ἀχώριστα καὶ ὅτι ἄνευ τῆς τῶν κατισταύσεων καὶ ἐνεργειῶν μεταβολῆς οὐδεμίαν ὁ βίος θὰ ἐνεῖχε τέλει²⁾). Καθόλου δὲ ἄνευ τῶν ἀντιθέσεων δὲν θὰ ὑπεῖχεεν ἁρμονία. Ἐπειτα, τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν τυγχάνουσιν οὐχὶ διάφορα ἀλλήλων, ἀλλὰ ταῦτά διότι ὅ,τι νῦν εἶναι ἀγαθόν, ὕστερον δύναται τὸ αὐτὸ νὰ ᾖ κακὸν καὶ τἀνάπαλιν. Πάντα ὑπάρχουσι σχετικῶς ἀγαθὰ καὶ κακὰ οὐδ' αὐτοῦ τοῦ πολέμου ἐξαιρουμένου, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων³⁾). Ἡ τῆς φύσεως ἄρα τῶν ὄντων γνῶσις καὶ ἡ κατὰ τὸν νόμον τοῦ σύμπαντος ἐνέργεια προσποιεῖ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ποθητὴν εὐαρέστησιν, ἣτις εἶναι ὁ ὕμνος τοῦ βίου σκοπός. Ὅντως ἀκριβῆ παρατήρησιν καὶ βαθεῖαν

¹⁾ Κλημ. Στρομ. 5, 576 Α. 3, 432 Α.

²⁾ Ἄπ. 47. «Ἀνθρώποισι γίνεσθαι ὅκοντα θέλουσιν οὐκ ἄμεινον· νοῦσος ὑγιείην ἐποίησεν ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαισιν».

³⁾ Ἄπ. 37.

τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσιν τοῦ φιλοσόφου τούτου μαρτυροῦσι τὰ σοφὰ αὐτοῦ παραγγέλματα καὶ ἰδίᾳ ἢ ἔντονος ἀξίωσις, ὅπως ἀπεχόμενοι τῆς οἰήσεως καὶ ἰδιογνωμοσύνης προσαρμοζώμεθα πρὸς τοὺς ἀληθεῖς τοῦ βίου ὄρους καὶ ἀδιαλείπτως θηρεύωμεν τὴν σταθερὰν καὶ αἰδιδιον ἀξίαν ἔχον, αἰεὶ διὰ μνήμης ἔχοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐλλόγου αὐτοῦ ψυχῆς πρόκειται κορωνὶς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἡράκλειτος μετὰ βαρυθυμίας καὶ ἀγανακτήσεως περὶ τῆς ἀλογίας καὶ κακίας τῶν ἀνθρώπων ἀπεφάνετο, μετὰ πικρίας δὲ πολλάκις τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἤλεγχε, διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων χαρακτηρίζεται ὡς ὑπερόπτης καὶ κοκκυστῆς καὶ ὀχλολοῖδος¹⁾. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ὁ φιλόσοφος οὗτος, σκυθρωπὸν ἔχων καὶ μελαγχολικὸν χαρακτῆρα, ἦτο σφοδρὸς κατήγορος καὶ ἀμείλικτος ἐπιτιμητῆς παντός, ὅπερ ὑπελάμβανεν ἄτοπον καὶ ἐπίμεμπτον, καθάπερ μαρτυροῦσι καὶ τὰ εἰς ἡμᾶς περιωθέντα ἀποσπάσματα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τῆς ἐπιγραφομένης «περὶ φύσεως». Οὕτω δὲ μετὰ πικρίας ψέγων τοὺς ἀντιπάλους ὀνομάζει αὐτοὺς κύνας, οἵτινες ὑλακτοῦσιν οὓς ἀγνοοῦσιν ἀνθρώπους²⁾. Ἀγανακτεῖ σφόδρα ὁ Ἡράκλειτος κατὰ τῶν ψευδόρκων καὶ ψευδοπλαστῶν καὶ τῶν ποιη-

1) Διογ. 9, 6.

2) Ἀπ. 6.

τῶν Ὀμήρου καὶ Ἀρχιλόχου, οἷς ὑπολαμβάνει ἀξιόους
 νὰ ἐκβάλλωνται ἐκ τῶν ἀγώνων καὶ ῥαπίζωνται¹⁾.
 Καὶ καθόλου πρὸς τοὺς ποιητὰς διάκειται δυσμενῶς
 ἐπισείων αὐτοῖς τὴν θεϊαν δόξαν δι' ὅσα ἐπινοοῦσι
 ψεύδη²⁾. Τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν δὲν ἐπεζήτει ὁ
 φιλόσοφος νὰ ἀνατρέψῃ ἀλλ' ἤθελεν αὐτὴν καθαρο-
 μένην καὶ ἀπηλλαγμένην τῶν ἐν αὐτῇ ἀτοπιῶν. Λιὸν
 ψέγει τὴν κοινὴν δόξαν, κατ' ἣν ὁ θεὸς ἐπιπέμπει
 τοῖς ἀνθρώποις κατὰ βούλησιν εὐτυχίαν ἢ δυστυ-
 χίαν, προσέτι δὲ τὴν διάκρισιν αἰσίων καὶ ἀπαισίων
 ἡμερῶν. Κατακρίνων δὲ τὸν διὰ περιορισμοῦ αἵ-
 ματος ἐπιδιωκόμενον καθαρόν λέγει, ὅτι οὗτος
 ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀπόπλυσιν πηλοῦ διὰ πηλοῦ. Σκώ-
 πτει τοὺς εἰκονολάτρας καὶ λέγει ὅτι οὗτοι ἐπικα-
 λοῦνται τὰ εἰδωλα, ὥσει ταῦτα εἶχον ζωὴν καὶ ἠδύ-
 ναντο νὰ ἀκούωσι³⁾. τὰ βακχικὰ μυστήρια ὀνομάζει
 κώμους καὶ ἀγυρτείας κττ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ἡρά-
 κλειτος καὶ ἐχθρὸς τῆς τῷ ἀρίστῳ ἀνδρὶ μὴ ὑπα-
 κουούσης δημοκρατίας ἦτο καὶ δοιμέως τοὺς Ἐρε-
 σίους ἤλεγγε, διὰ τοῦτο δὲν ἠγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν⁴⁾.
 Ὑπὸ τινῶν παρίσταται ὁ Ἡράκλειτος ὡς μεμψι-

1) Διογ. 9, 1.

2) Ἐνθ. ἀν.

3) Ἀπ. 61.

4) Ὅσον ἀνοικείως πρὸς τοὺς πολίτας αὐτοῦ διέκειτο
 ὁ φιλόσοφος, μαρτυρεῖ τὸ λεγόμενον, ὅτι παίζων ποτὲ μετὰ
 παιδίων εἶπε τοῖς παρισταμένοις Ἐρεσίοις: τί, ὦ κώμοι,

μοιρῶν καὶ κλαίων διὰ τὴν μωρίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ οὕτως ἀποτελῶν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημόκριτον, ὅστις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐγέλα¹⁾. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη μαρτυρία εἶναι ἀνυπόστατος καὶ ἀηδής, οὐδ' εἶναι ὀρθὴ ἢ γνώμη τῶν φρονούντων, ὅτι τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡρακλείτου χαρακτηρίζει ἄκρατος ἀπαισιοδοξία. Διότι ὁ κόσμος εἰς τὸν φιλόσοφον φαίνεται ὡς τι καλῶς διατεταγμένον ὅλον, ἐν ᾧ αὐτὰ αὐτὰ αἰ ἀντιθέσεις καὶ διαφοραὶ ἀπεργάζονται καλλίστην ἁρμονίαν, πρὸς ἣν τὸ κάλλος τῶν ὄρατῶν οὐδὲ νὰ παραβληθῆ δύναται. Ἐπειτα δέ, ὁ ἄνθρωπος ἔχει κατὰ τὸν φιλόσοφον φύσει τὴν δύναμιν καὶ μέγιστον προσέτι καθῆκον, ὅπως ἐξαρθῆ ὑπὲρ τὴν ἄλογον φύσιν καὶ ἐξυψωθῆ εἰς ἔλλογον καὶ εὐδαίμονα βίον. Διότι θείας μετέχει φύσεως ὁ ἄνθρωπος, οὗ ἢ ψυχὴ εἶναι μερὶς τοῦ θείου πυρός. Ἐπακολούθημα δὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως εἶναι ὅτι τὸ μὲν σῶμα μετὰ θάνατον καθίσταται ἀδρανὲς καὶ ἀπόβλητον (Νέκυες κοπρίων ἐκβλητότεροι), ἢ δὲ ψυχὴ, τὸ θεῖον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως μέρος, ἀπαλλαττομένη τῶν ταπεινῶν στοιχείων, μεθ' ὧν τυγχάνει συνηνωμένη, καὶ διῦπταμένη διὰ τοῦ σώματος, ὡς ἢ ἀστραπὴ διὰ τῶν νεφῶν, διαπορεύεται τὴν

θαυμάζετε; ἢ οὐ κρεῖττον τοῦτο ποιεῖν ἢ μεθ' ὑμῶν πολιτεύεσθαι», Διογ. 9, 3.

¹⁾ Seneca de ira 2, 10 κέξ.

πρὸς τὰ ἄνω ὁδὸν καὶ ἐπιστρέφει εἰς βίον καθαρώτε-
ρον. Τὸ τοιοῦτο δ' ὅμως συμβαίνει, εἰ ἢ ψυχὴ μετὰ
τοῦ σώματος οὔσα διεφύλαξε καθαρὸν τὸ θεῖον πῦρ· εἰ
δὲ μή, διαπορεύεται τὴν πρὸς τὰ κάτω ὁδὸν καὶ μετα-
βαίνει εἰς τὸν Ἄδην. Ἐκ τούτων γίνεται φανερόν,
ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ πρόκειται μεγίστη εὐδαιμονία, εἴαν
δυνηθῇ διὰ τέλους νὰ ἀκολουθήσῃ τῷ θεῷ λόγῳ
καὶ ἑυθυμίων τὸ ἑαυτοῦ ἦθος πρὸς τὴν ἐκ τῆς κα-
ταπόσεως τῆς τῶν ὄντων φύσεως προσγιγνομένην
ἀλήθειαν διαφυλάξῃ καθαρὰν τὴν ἐν ἑαυτῷ θεῖαν
οὐσίαν ἀπὸ παντὸς ἔυπου ταπεινῶν παιδῶν καὶ χι-
δαίων ὁρμῶν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ φιλόσοφος
δὲν δύναται νὰ ὑποληφθῇ ἀπαισιόδοξος ἀλλὰ μό-
νον αὐστηρὸς ἀπαιτητῆς τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἥτις
προσγίγνεται διὰ πόνων πολλῶν καὶ μόχθων μα-
κρῶν. Πέποιθε δηλαδὴ ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι διὰ τῆς
ἐλλόγου ἐνεργείας καὶ ἀδιαλείπτου ἐπιμελείας καὶ
συνεχοῦς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ
ὁ ἄνθρωπος κρείττονος τύχης καὶ θείας εὐδαιμονίας.
Τὴν ὑψηλὴν δὲ ταύτην καὶ σοφὴν γνώμην θέλων,
φαίνεται, ὁ μέγας φιλόσοφος νὰ μάθωσιν οἳ τε σύγ-
χρονοι καὶ μεταγενέστεροι ἀνέθηκεν εἰς τὸ τῆς Ἀρ-
τέμιδος ἱερὸν τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα,
ὅπερ κατὰ τὴν προσφρευστάτην τοῦ γραμματικοῦ Λιο-
δότου ῥῆσιν ἦτο ἀκριβὲς οἰάκισμα πρὸς σταθμὸν ¹⁾ βίου.

¹⁾ Διογ. 9, 12.

Καὶ ὁ τὰ τέσσαρα τοῦ παντός στοιχεῖα εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἰσηγησάμενος καὶ ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῶν τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἐξηγούμενος Ἀκραγαντῖνος φιλόσοφος Ἐμπεδοκλῆς ἰκανὰς παρέχει ἠθικὰς ἐννοίας, αἵτινες ὅμως πρὸς τὰς μεταφυσικὰς οὐδεμίαν ἔχουσι συνάρειαν. Οὕτω δὴ διδάσκει ὅτι ὁ ἐκουσίως τοῦδε τοῦ βίου ἐξεληθὼν ἢ ψευδῆ ὄρκον ποιησάμενος δαίμον (ψυχὴ), περιπλανᾶται ἐπὶ τρισμυρίας ὄρας πόρρω τῶν μακάρων παντοίας θνητῶν λαμβάνων μορφάς¹⁾. Συνίστησι δ' εὐσέβειαν, δι' ἧς δυνάμεθα ἐκ τοῦ ὑποστέγου τούτου ἀντροῦ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τοὺς θεοὺς ἀπαλλαπτόμενοι τῆς παρουσίας ἀθλίας καὶ οἰκτρᾶς καταστάσεως. Δοξάζει δηλαδὴ ὁ φιλόσοφος, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν καταπεσοῦσαι εἰς ἀνθρώπων καὶ φυτῶν σώματα εἰσέρχονται καὶ πλείστας ὄσας βασάνους ἐν τῷ τόπῳ τῶν νόσων καὶ τῆς παροδικότητος ὑφίστανται. Ἀλλὰ δύνανται πάλιν νὰ καταστῶσιν εὐτυχεῖς διὰ τῆς γνώσεως καὶ ἀσκήσεως τῆς ἀληθείας καὶ ἀποφυγῆς τῆς κακίας²⁾. διότι οὕτως ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν μάντεων καὶ ποιητῶν καὶ ἰατρῶν καὶ ἡγεμόνων³⁾. Ἐπειδὴ δ' ἐπίστευεν ὁ φιλόσοφος ὅτι ἐν τοῖς ζῴοις

1) Προοίμ. στίχ. 1 κέξ.

2) Στ. 454.

3) Στ. 457-458.

ψυχαι ἀνθρώπων ἐνοικοῦσι, διὰ τοῦτο ἐντόνως ἀπηγόρευε τὴν κρεοφαγίαν καὶ τὸν φόνον τῶν ζώων¹). Καθόλου δὲ διὰ τῆς Ἰθικῆς τοῦ Ἐμπεδοκλέους διήκει ἐναργῆς καὶ ἐμφαντικὴ ἡ ἔννοια τοῦ οἴκτου καὶ τῆς συμπαιθείας.

Ἄλλὰ σεμνοτέρα καὶ διαφιλεστερα καὶ κατὰ πάντα λόγον ἀξιολογοτέρα πρόκειται ἡ Ἰθικὴ τοῦ ἐπιφανοῦς φιλοσόφου Δημοκρίτου, ὅστις τῷ Λευκίπῳ συμφερόμενος ἐξηγεῖται τὸ πᾶν ἐξ ἀτόμων ἀγεννήτων καὶ ἀνωλέθρων, ἀοράτων καὶ ἀναριθμητῶν, ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ ἐξ αἰῶνος κινουμένων. Τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν θεωρεῖ τοῦ ἀνθρώπου σκοπόν, ζητῶν ὁ φιλόσοφος οὗτος εὕρισκει ὅτι αὕτη δὲν κατοικεῖ ἐν βοσκήμασιν οὐδ' ἐν χρυσῷ ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ, ἣτις ἐστὶν οἰκητήριον δαίμονος²). Ἐγκεῖται δ' ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ εὐεστοίᾳ καὶ τῇ εὐθυμίᾳ. (Ὁ πλοῦτος, ὃν οἱ πολλοὶ ὑπερτιμῶσι, δὲν θεραπεύει πάσας τὰς ἐπιθυμίας οὐδὲ προσπορίζει ἀσφαλῶς τὴν εὐτυχίαν· οὕτως ὁ πλούσιος δὲν εἶναι ὡς ἀληθῶς τοιοῦτος, ὅταν χρήσῃ πλειόνων ἐκείνων, ὅσα ἔχει, τοῦναντίον δὲ ὁ πένης δὲν εἶναι κατ' ἀλήθειαν πένης, εἰὰν ἀρ-

¹) Στίχ. 440 κῆξ. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀπηγόρευε τὴν ἔδωδὴν καὶ φρυτῶν τινῶν, ὡς τῶν κυάμων, στίχ. 450 «δάφνης γὰρ χλωρῶν φύλλων ἀπο πάμπαν ἔχεσθε».

²) Ἄπ. 1.

κῆται εἰς τὰ αὐτῶ ὑπάρχοντα¹⁾). Οὐδὲν δ' ὑπάρχει ἀγαθὸν καὶ κακὸν καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ προσπίπτει τι ὡς ἀγαθὸν ἢ κακόν, καθ' ὅσον ἐνεργάζεται ἀγαθὴν ἢ κακὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν, τουτέστι *τέρψιν* ἢ *ἀτερπίνην*. Ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ μεγάλην ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὅμως δύναται νὰ ἀποβῆ ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς φρονήσεως, δι' ἧς ἀσφαλῶς καταπολεμεῖται ἢ πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀβουλίας ἐπινοηθεῖσα τύχη²⁾). Ἴνα δ' ἐπιτύχη ὁ ἄνθρωπος τῆς εὐθυμίας καὶ εὐεστοῦς, τουτέστι τῆς εὐδαιμονίας, ὀφείλει πρῶτον νὰ ἔχη συμμετρίαν βίου καὶ αὐτάρκειαν³⁾). Ὅστις ἔχει διὰ μνήμης, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει βραχεῖα καὶ παντοίαις δυσχερείαις καὶ δυστυχίαις ὑπόκειται, οὗτος ἀρκεῖται εἰς τὰ ὀλίγα καὶ ἀναγκαῖα⁴⁾). Ἐπειτα δὲ ὁ πλοῦτος δὲν προσπορίζει πολλὰ ἀγαθὰ ἀλλὰ τοῦναντίον πολλὰ κακά. Οὕτως ὁ πλούσιος εἶναι ἐκτεθειμένος εἰς ἐπιβουλήν καὶ φθόνον καὶ μῖσος, ὧν κακῶν τυγχάνει ἀπηλλαγμένος ὁ πέννης⁵⁾). Ὁ ἀσύνητος μόνον κατέχεται ὑπὸ ἀπληστίας, ἥτις εἶναι πολλῶ χειρῶν τῆς

1) Ἁπ. 26. «Πενίη πλοῦτος, ὀνόματα ἐνδείης καὶ κόρου» πβλ. καὶ 24. 25. 27.

2) Ἁπ. 14. «ἄνθρωποι τύχης εἶδωλον ἐπλάσαντο πρόφασιν ἰδίης ἀβουλίας· βαιὰ γὰρ φρονήσει τύχη μάχεται, τὰ δὲ πλεῖστα ἐν βίῳ ψυχὴ εὐξύνετος ὀξυδεοκέειν κατιθύγει».

3) 38. 4) 41. 5) 40.

ἐνδείας¹⁾, ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ὁ συνετὸς χαίρει μὲν ἐφ' οἷς κέκτηται οὐδὲν ὅπως δὲ λυπεῖται ἐφ' ὅσοις δὲν ἔχει²⁾. Πρὸς τῇ αὐταρκείᾳ πρέπει νὰ ἔζη τις κατὰ δεύτερον λόγον τῆς δύναιεν τοῦ διορισμοῦ καὶ διακρίσεως τῶν ἡδονῶν³⁾, τοιούτου νὰ θεωρεῖται μὲν τὰς ἡδονάς, αἵτινες διαφυλάττουσι καὶ προάγουσι τὴν εὐεστώ, νὰ ἀπέζηται δὲ τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ διακρίσιν τῶν ἡδονῶν ποιούμενος ὁ φιλόσοφος διδάσκει ὅτι ἢ κατ' αἰσθησιν ἀπόλαυσις παρέχει βραχεῖαν τέρψιν καὶ πολλὴν λύπην⁴⁾, ἢ δ' ἀπὸ τῆς γνώσεως ἢ τῆς θέας τῶν καλῶν ἔργων προερχομένη ἡδονὴ εἶναι ἀληθὴς καὶ σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, πρὸς ἣν οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ἡδονῇ δύναται τὰ παραβληθῆ⁵⁾. Πρὸ πάντων δ' εἶναι ἀναγκαῖα ἢ μειωτικῆς τῆς τέρψεως, ἢτοι ἢ σαρκοσύνῃ⁶⁾. Ἐν πάσῃ δηλαδὴ ἀπολαύσει ὀφείλει ἕκαστος νὰ τηρῇ τὸ μέτρον· διότι, ὅταν τις ὑπερβάλλῃ τὸ μέτρον, τὰ ἐπιτετραπέτατα ἀτερπέστατα γίνονται⁷⁾, ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ τὸ μέ-

1) 66-68. 2) 29. 42. 3) 1. 4) 46. 47. 48.

5) Ἄπ. 2. «ἄριστον ἀνθρώπου τὸν βίον διαγεῖν ὡς πλεῖστα εὐθυμηθέντι καὶ ἐλάχιστα ἀνηθέντι τοῦτο δ' ἂν εἴη, εἴτις μὴ ἐπὶ τοῖσι θνητοῖσι τὰς ἡδονὰς ποιέοιτο. ... Γνώριμον δ' ὑπάρχει ὅτι προτιμότερον ὑπελάμβανεν ὁ φιλόσοφος νὰ εὕρῃ μίαν αἰτιολογίαν ἢ νὰ κηρύσσῃ τὴν βασιλείαν τῶν Περσῶν.

6) 20. 35. 7) 37.

τρον καὶ ἡ σωφροσύνη τὰ τερπνὰ αὐξάνει καὶ τὴν ἡδονὴν μείζονα ποιεῖ¹⁾). Εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου συμβάλλονται κατὰ τρίτον λόγον αἱ λοιπαὶ ἀρεταί, αἵτινες ἔχουσιν ἀξίαν διὰ τοῦτο, ὅτι συντελοῦσιν ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν εὐεστώ. Τοιαῦταί εἰσιν ἡ φιλοπονία καὶ δραστηριότης, ἥτις ὅμως ὀφείλει νὰ μὴ ὑπερβάλλῃ τὸ προσῆκον μέτρον καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν φύσιν ἐκάστου ἢ τόλμη, ἥτις τυγχάνει οὕσα ἀρχὴ πράξεως ἢ ἀνδρεία, ἥτις τὰς βλάβας ἐλαττοῖ καὶ θεραπεύει²⁾) καὶ πολλὰς προσπορίζει νίκας, ὧν πρώτη καὶ ἀρίστη εἶναι ἡ τῶν παθῶν περιστολὴ καὶ τῶν ἡδονῶν καταδάμασις³⁾). Τῷ συνετῷ ἀνδρὶ προσήκει νὰ ἀντιμάχεται πρὸς τὰ πάθη καὶ διὰ τοῦ λογισμοῦ νὰ ἐκκρούῃ τὴν λύπην⁴⁾). Ἡ δὲ τῆς ἀνδρείας φυσικὴ βάσις, ἥτοι ἡ σωματικὴ δύναμις, δὲν πρέπει παντάπασιν νὰ ὑπερτιμᾶται καὶ καθόλου τὸ σῶμα πρέπει νὰ τυγχάνῃ ἐλάττονος φροντίδος καὶ τιμῆς ἢ ἡ ψυχῆ· διότι ἡ μὲν τελεία ψυχὴ ἐπικουρεῖ ἀθλίῳ σώματι καὶ τὴν μοχθηρίαν αὐτοῦ ὀρθοῖ, ἡ δὲ τοῦ σώματος δύναμις ἄνευ λογισμοῦ οὐδαμῶς δύναται νὰ καταστήσῃ τὴν ψυχὴν ἀμείνω⁵⁾).

1) 35. 2) 90.

3) 75 κῆξ. «τὸ νικᾶν αὐτὸν ἑαυτὸν πασῶν νικῶν πρώτη καὶ ἀρίστη· τὸ δὲ ἠττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ αἰσχιστόν τε καὶ κάκιστον».

4) 77. 74. 5) 128.

Ἐκ τῶν ἀρετῶν ἰδίᾳ ἐξαίρει ὁ φιλόσοφος τὴν δικαιοσύνην καὶ πᾶν ὅ,τι πρὸς ταύτην συνάπτεται καὶ δὴ τὴν πολιτείαν. Ὁ νόμος, λέγει, καλύπτει ἕκαστον νὰ πράττῃ κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην προφυλάττει ἀπὸ τῆς στάσεως καὶ ἀποβιάζει τῶν ἀνθρώπων εὐεργετίας¹⁾. Ἡ δ' ἀγαθὴ πολιτεία εἶναι λαμπρότατον καὶ ὠφελιμώτατον πράγμα διότι ἐν αὐτῇ ἀσφαλίζονται τὰ ἀγαθὰ καὶ καλὰ καὶ συντελοῦνται τὰ μεγάλα καὶ λαμπρά. Ἡ πολιτεία περιλαμβάνει πάντα ταύτης μὲν σωζομένης πάντα σφύζονται, ταύτης δὲ φθινομένης τὰ πάντα διαφθείρονται²⁾. Λιὸ μεγάλης φροντίδος πρέπει νὰ τυγχάνῃ ἡ πολιτεία καὶ καλῶς κυβερνᾶται ὑπὸ ἀρχόντων ἰκανωτάτων³⁾. Πρὸς τοῦτο ἐπάναγκες, ὅπως οἱ ἀδικοῦμενοι ὑποστηρίζονται καὶ οἱ ἀδικοῦντες κολάζονται⁴⁾ ὡς τὰ ἐπιβλαβῆ ζῆα καὶ οἱ τῆς πατρίδος πολέμοι⁵⁾. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ἀρχόντες, ἂν ποτε ἀμάρτωσι, πρέπει νὰ ἐπιτιμῶνται καὶ κολάζονται διότι ἠρέθησαν, ὅπως καλῶς καὶ οὐχὶ κακῶς ἄρχωσιν. Ἀρίστην δὲ πολιτείαν θεωρεῖ ὁ φιλόσοφος τὴν δημοκρατίαν, ἥτις ἐστὶ τοσοῦτον ὑπερτέρα τῆς τυραννίδος ἢ ὀλιγαρχίας, ὅση προτιμωτέρα ὑπάρχει ἢ ἐλευθερία τῆς δουλείας⁶⁾. Πρὸς τῇ δικαιοσύνῃ συνίστησι μέγαν ὁ φιλόσοφος τὴν εὐνοίαν ὡς σπουδαῖον πρὸς εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων ἄρ-

1) 197. 200. 2) 212. 3) 191. 212.

4) 202. 5) 206-208. 6) 211.

γανον. Ὁ φθόνος ἢ ἡ φιλονικία ἐστὶν ἴδιον ἀσυνέτου· διότι ὁ φθονερός λυπεῖ ἑαυτὸν καὶ καθίσταται ἐχθρός ἑαυτοῦ¹⁾. Ὁ δὲ χαίρων ἐπὶ τῇ τῶν ἄλλων ἀτυχίᾳ ἐπιλανθάνεται, ὅτι ἡ δυστυχία δύναται πάντα ὁμοίως νὰ καταλάβῃ. Ἐκαστος ὀφείλει νὰ μεταδιδῶ τοῖς ἐνδεέσιν ἐκείνων, ἃ ἔχει, ἐνθυμούμενος τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μεταβολῆς. Ὁ μηδὲν διδοὺς τοῖς ἀπόροις οὐδὲν καὶ αὐτὸς θὰ λάβῃ, εἴαν ποτε καταστῇ ἐνδεής²⁾. Ἀληθῆς δ' ἀρετὴ εἶναι ἐκείνη, ἣτις ἐρείδεται οὐχὶ ἐπὶ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ ὀρθοῦ καὶ τῆς πεποιθήσεως³⁾. Ὁ ὄντως δηλαδὴ ἀγαθὸς ἀνὴρ αἰσχύνεται ὑπὲρ πάντας ἑαυτὸν καὶ ἐκ συναισθήσεως τοῦ καθόντος οὐχ ὅπως ποιεῖ τὸ κακὸν ἀλλ' οὐδ' ἐπιθυμεῖ αὐτοῦ⁴⁾. Ὁ τοιοῦτός ἐστὶν ἀεὶ εὐθυμὸς καὶ ἀνακηδής· ὁ δὲ κακὰ καὶ ἄδικα ποιῶν φοβεῖται καὶ ἑαυτὸν κακίζει καὶ πάντα αὐτῷ τυγχάνουσιν ἀτερπῆ⁵⁾. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν ἡ ἀρετὴ ποιεῖ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀρκῆται ἑαυτῷ καὶ ἐξ ἑαυτοῦ τὰς τέρψεις λαμβάνῃ⁶⁾. Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἐπομένως τὴν εὐδαιμονίαν ἄγει ἡ σύνεσις καὶ ἐπιστήμη. Αὕτη παρέχει τὰ τρία μεγάλα ἀγαθὰ, τὸ

1) 30. 2) 243. 756. 3) 135.

4) 109. πβλ. 110. 171.

5) 111. 118.

6) 7 «αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ τὰς τέρψεις λαμβάνειν».

εὖ λογίζεσθαι, τὸ καλῶς λέγειν καὶ τὸ ὀρθῶς πράττειν. Ἐνευ τῆς ἐπιστήμης ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ κακοδιαμονίᾳ¹⁾. Λιὸ συμβουλεύει ὁ φιλόσοφος τὴν διδασχὴν καὶ ἄσκησιν ὡς τὰ ἀναγκαιότατα τῆς τελειώσεως ὄργανα²⁾. Περὶ τοῦ γάμου δ' ὅμως καὶ τῆς κτήσεως τέκνων δὲν εἶχεν ὁ φιλόσοφος ἡψηλὴν ἠθικὴν ἔννοιαν. Ἡ κτήσις τέκνων κατ' αὐτὸν ἀποτρέπει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ παιδαίον ἔργων καὶ ἐπάγει πολλοὺς κινδύνους καὶ κακά, οὐδεμίαν δὲ παρέχει βεβαιότητα περὶ τοῦ ἀποτελέσματος³⁾. Λιὸ συνετώτερον ὑπολαμβάνει τὴν υἱοθέτησιν ξένων παιδῶν, ὧν δύναται τις νὰ ποιήσῃται ἐκλογὴν, ὅποτε ἢ τῶν ἰδίων τέκνων ἀρετὴ ἤρτηται ἐκ τύχης⁴⁾. Ἄλλ' αἱ περὶ κοινωνίας καὶ φιλίας γνώμαι τοῦ Δημοκρίτου εἰσὶ σεμναὶ καὶ ἀξιόλογοι. Τῷ σοφῷ, λέγει, ἀνδρὶ πᾶσα γῆ ἐστὶ βιατὴ, διότι φυσικῆς ἀγαθῆς πατρὶς ὁ σύμπας κόσμος⁵⁾. (Ὁ) μηδένα χρηστὸν ἄνδρα ἔχων φίλον δὲν εἶναι ἀξίος νὰ ζῆ⁶⁾. Ἡ φιλία ἐνὸς συνετοῦ ἀνδρός ἐστὶ κρείττων τῆς φιλίας πάντων τῶν μωρῶν⁷⁾. Ἄλλ' ἵνα τις ἀγαπηθῆ, ἀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἄλλους⁸⁾· ἢ δὲ φιλία τότε εἶναι ἠθικὴ, ἐὰν ὑπὸ μηδενὸς πάθους μολύνῃται⁹⁾. Τοι-

1) 116. 2) 131. 115.

3) 184-188. 4) 188.

5) 225. 6) 162-166.

7) 163. 8) 161. 9) 4

αὐταί τινες οὕσαι συντομώτατα αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Δημοκρίτου μαρτυροῦσιν ἄνδρα μεγάλης πείρας, λεπτοτάτου παρατηρητικοῦ, καὶ σοβαρᾶς ἠθικῆς διαθέσεως.

Τέλος ὁ Κλαζομένιος φιλόσοφος Ἀναξαγόρας, ὁ τὸν κοινὸν ὡς διακοσμητὴν τῆς ὕλης εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἰσηγησάμενος, φαίνεται ἀσχοληθεὶς μᾶλλον περὶ τὴν θεωρητικὴν ἢ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν. Πάντα δ' ὅσα περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ φιλοσόφου τούτου γινώσκωμεν πηγάζουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ἀλλ' ἐκ τῆς παραδόσεως. Οὕτω δὴ παραδίδοται, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἀπέστη ὅλως τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς πατρίδας οὐσίας παρημέλησεν ¹⁾, ὅπως θεωρῆ, ὡς ἔλεγε, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν περὶ τὸν ὅλον κόσμον τάξιν ²⁾. Τὴν γενομένην ποτὲ μοιρῆν, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ ἔμελε τῆς πατρίδος, ἀπέκρουσεν εἰπὼν «εὐφήμει, ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος» δείξας ἅμα τὸν οὐρανὸν ὡς πατρίδα αὐτοῦ ³⁾. Τὴν πρὸς τὰ ἔξω ἀγαθὰ ἀδιαφορίαν τοῦ φιλοσόφου μαρτυρεῖ ὁ περὶ τοῦ θανάτου τῶν παιδῶν αὐτοῦ φερόμενος λόγος «ἐγίνωσκον, ὅτι ἐγέννησα θνητοὺς» ⁴⁾

¹⁾ Διογ. 2, 6 κέξ.

²⁾ Ἀριστοτ. ἠθ. Εὐδ. 1, 5, 1216 α 10.

³⁾ Διογ. 2, 7.

⁴⁾ Διογ. 2, 13.